

Ignatowicz, Fiodor I.

Medyczna i społeczna działalność Ludwika Zamenhofs w Grodnie w latach 1893-1897 : przyczynek do życiorysu

---

Medycyna Nowożytna 5/2, 127-132

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

F.I. Ignatowicz

Medyczna i społeczna działalność Ludwika Zamenhofa w Grodnie w latach 1893–1897. Przyczynek do życiorysu *

110 lat temu, w Warszawie, autor używający pseudonimu Dr Esperanto wydał w języku rosyjskim książkę pt. *Język międzynarodowy. Wstęp i kompletny podręcznik*, przed którą – jak się później okazało – otwierała się wielka przyszłość. Początkowo jednak autor – widocznie nie licząc na sukces – nie ośmielił się nawet podpisać własnym imieniem i nazwiskiem. Z biegiem czasu jednak opracowany przez niego nowy język, od pseudonimu twórcy nazwany esperanto, zdobył sobie powszechne uznanie i stał się narzędziem kontaktów międzynarodowych.

Twórcą tego unikalnego języka okazał się urodzony w Białymstoku (podówczas w guberni grodzieńskiej) warszawski lekarz Ludwik (Łazarz) Zamenhof (1859–1917). Do dnia dzisiejszego opublikowano wiele monografii i artykułów o Zamenhofie¹, jednakże

---

* Artykuł tłumaczyła Anna Kędziorek.

¹ R.F. Brandt, *Doktor Zamenhof*, Kijów 1915, s. 12; B. Gołębiowski, *Ludwik Zamenhof 1859–1917. Polacy, których poznać warto*, Warszawa 1986; M. Boulton, *Zamenhof. Autoro de Asperanto*, La Laguno 1962, s. 268; T. Wiśniewski, *Ludwik Zamenhof*, Białystok 1987, s. 76.

poszczególne okresy z jego życia nie zostały w nich przedstawione wystarczająco szczegółowo, zawierają też one liczne nieścisłości i wręcz błędy. Bardziej dokładnego omówienia wymaga zwłaszcza okres pobytu doktora Zamenhofa w Grodnie.

W celu zdobycia wykształcenia medycznego Zamenhof początkowo wstąpił na Uniwersytet Moskiewski (1879 r.), a następnie, w 1881 roku, przeniósł się do Warszawy. W okresie studiów nie opuszczała go idea stworzenia języka międzynarodowego, która zrodziła się jeszcze w latach gimnazjalnych, spędzonych w Białymstoku. Jednak w Moskwie, gdzie obok nauki zmuszony był wiele czasu poświęcać na udzielanie prywatnych lekcji, aby zarobić na studia i życie, chwilowo porzucił ten zamysł. Dopiero w Warszawie poważnie zabrał się do pracy nad stworzeniem podstaw nowego języka, a nawet napisał pierwsze wiersze w języku esperanto.

Po uzyskaniu w 1885 roku dyplomu lekarza Ludwik Zamenhof wyjechał do pracy do miasteczka Wejsuny leżącego 160 km od Białegostoku. W wiejskiej głuszy, nie zważając na to, iż może zostać uznany za dziwaka i pozbawiony praktyki lekarskiej, zdołał zakończyć pracę nad tworzeniem nowego języka. Jednak po powrocie do Warszawy jeszcze przez kilka lat nie mógł się zdecydować, by opublikować wyniki swej wieloletniej pracy. Ponadto praca okulisty w szpitalu nie przynosiła dużych dochodów, a na wydanie książki potrzeba było pieniędzy.

Z pomocą przyszedł mu przypadek: przy zawieraniu związku małżeńskiego Zamenhof otrzymał od rodziców żony – w myśl kontraktu ślubnego – sumę, potrzebną na wydanie podręcznika. Dzięki temu w 1887 roku zdołał wreszcie opublikować swe dzieło. Kilka miesięcy później, również w 1887 roku, wydaje jego przekład niemiecki, francuski i polski, a w następnym, 1888 roku – angielski.

Pierwsze pięć lat stanowiło poważną próbę dla języka esperanto i jego autora. Esperanto miało bowiem poważnego prekursora i konkurenta – również sztuczny język o nazwie *volapük*, opracowany w 1878 roku przez niemieckiego pastora I.M. Schlei-
era (1831–1912). W roku 1889 jego popularność osiągnęła apogeum. Jednakże język ten miał złożoną gramatykę, trudno było go się nauczyć i porozumiewać z jego pomocą.

Zamenhof musiał aktywnie propagować i popularyzować swój nowy język, żeby zwyciężyć konkurenta. Do 1891 roku zdołał wydać podręcznik esperanto w 17 językach. Jednocześnie usilnie pracował nad rozszerzaniem słownictwa i wydaniem wyboru tekstów w języku esperanto. Publikował w nim zarówno przekłady

utworów literackich, jak i własne utwory. Od 1889 roku w Norymberdze zaczęło wychodzić pismo „Esperantysta”, redagowane przez L. Zamenhofa i H. Schmidta. Wszystkie te przedsięwzięcia zjednywały nowemu językowi nie tylko gorących zwolenników, ale również licznych kontynuatorów w wielu krajach świata.

Będąc zajętym sprawami nowego języka, Zamenhof bardzo niewiele czasu poświęcał praktyce lekarskiej, w wyniku czego jego najbliżsi znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej. Poszukując dobrze płatnej posady, w 1893 roku Zamenhof wyjeżdża do Grodna. Dane o okresie jego przebywania w Grodnie są sprzeczne. B. Gołębiowski uważa, że pobyt Zamenhofa w tym mieście trwał zaledwie kilka miesięcy². A.P. Gostiew i W.W. Szwed podają lata 1893–1895³. T. Wiśniewski przytacza nawet ściślejsze daty – od października 1893 roku do sierpnia 1897 roku⁴. „Rosyjski spis lekarzy” podaje, że w tym czasie dr Zamenhof praktykował w Warszawie i Chersoniu⁵.

Trzeba było przeprowadzić specjalne badania, aby nie tylko udokumentować fakt pobytu L. Zamenhofa w Grodnie i uściślić daty, ale również znaleźć nowe materiały dotyczące jego praktyki lekarskiej i działalności społecznej. Przede wszystkim udało nam się ustalić, że w „Księgach pamiątkowych guberni grodzieńskiej” z lat 1896 i 1897 wymieniany jest w wykazie lekarzy prowadzących praktykę prywatną. Dokładniejsze informacje udało się uzyskać, badając dokumenty archiwalne Wydziału Medycznego Urzędu guberni grodzieńskiej. W archiwum zachowała się karta rejestracyjna na nazwisko lekarza Łazarza Markowicza Zamenhofa, z 22 października 1893 roku, jaką musiał wypełnić, składając prośbę o otwarcie praktyki lekarskiej w Grodnie. Z karty wynika, że był specjalistą chorób ocznych, nie posiadał majątku nieruchomego, był żonaty i miał dwoje dzieci. Przy okazji wykryto niezwykle interesujący fakt: otóż Zamenhof jako datę urodzenia podaje 3 grudnia 1859 roku. Data ta różni się od powszechnie znanej i ogólnie podawanej daty 15 grudnia, co można wyjaśnić różnicą w kalendarzu juliańskim, stosowanym w Rosji do rewolucji październikowej (tzw. stary styl), a gregoriańskim, będącym w powszechnym użyciu w całej Europie. Z tego wynika, że niektóre wydawnictwa encyklopedyczne zawierają błąd⁶, powstały

² B. Gołębiowski, *op. cit.*

³ A.P. Gostjew, Sz.W.W. Kronon, *Letopis goroda na Niemenie*, Grodno 1993, s. 161.

⁴ T. Wiśniewski, *op. cit.*

⁵ L.M. Zamenhof, *Rosyjskie medyczne spiski*, SPB 1892–1898.

⁶ *Bolszaja sowieckaja encyklopedija*, Moskwa 1979, t. 9, s. 324.

wskutek zamiany na „nowy styl”, czyli kalendarz gregoriański, drugiej z wymienionych dat – 15 grudnia.

Otrzymawszy od władz gubernialnych zgodę na prowadzenie praktyki lekarskiej, Ludwik Zamenhof otworzył gabinet w wynajmowanym przez siebie mieszkaniu na ulicy Policyjnej (ob. Kirowa) w domu Rachmanina. Z kwestionariusza powszechnego spisu ludności, przeprowadzonego w 1895 roku wynika, że w domu Rachmanina rodzina Zamenhofów zajmowała mieszkanie nr 4. Razem z rodzicami mieszkały dzieci: ośmioletni syn Adam, urodzony w Warszawie, i siedmioletnia córka Zofia, urodzona w Kownie⁷.

Pomimo nawału obowiązków zawodowych, Zamenhof znajdował jeszcze czas na działalność w Stowarzyszeniu Lekarzy guberni grodzieńskiej⁸. W związku z masowym występowaniem chorób oczu wśród uczniów szkół w Grodnie Stowarzyszenie postanowiło znaleźć przyczynę takiego stanu rzeczy. Na jego zlecenie Zamenhof razem z innym lekarzem, W.K. Szenbergiem, przeprowadzili w 1896 roku powszechne badania dzieci. Badania wykazały, że rzeczywiście wiele dzieci cierpi na choroby oczu, co tłumaczono niezadowolającymi warunkami życia i nauki. Wyniki badań poddano szerokiej dyskusji na posiedzeniu Stowarzyszenia oraz przekazano do Wydziału Medycznego Urzędu Gubernialnego w celu przedsięwzięcia kroków zapobiegawczych.

Ludwik Zamenhof aktywnie włączał się również w inne dziedziny życia miasta. Jego nazwisko znajdujemy w wykazie sędziów przysięgłych Sądu Okręgowego w Grodnie⁹. Uczestnicząc w procesach sądowych, wyróżniał się szczególną pryncypialnością i surowością. Gdy Ministerstwo Wojny zaczęło aktualizować i uściślać spisy lekarzy na wypadek mobilizacji, Zamenhof 20 czerwca 1896 roku przekazał następujący raport: „Ja, niżej podpisany, zobowiązuję się w przypadku wojny pełnić obowiązki lekarza w miejscu zamieszkania w Grodnie”¹⁰.

Na lata pobytu Ludwika Zamenhofa w Grodnie przypada nowy, nie mniej trudny okres w powstawaniu języka esperanto. Niektórzy kontynuatorzy dzieła Zamenhofa podjęli w tym czasie dyskusję na temat konieczności zreformowania esperanto. Na podstawie otrzymanych propozycji Zamenhof w 1894 roku przygotował ankietę, zamieszczoną następnie w czasopiśmie „Espe-

⁷ PHA RB (Państwowe Historyczne Archiwum Republiki Białorusi) w Grodnie, sygn. 100/1/197, k. 516–517.

⁸ *Protokoły zasiedań obszjestwa wraczej Grodienskoj guberni za 1895 i 1896 gody*, Grodno 1897, s. 23, 27, 37, 74.

⁹ PHA RB w Grodnie, sygn. 2/21/1435, k. 8.

¹⁰ PHA RB w Grodnie, sygn. 9/1/1726, k. 177–182.

rantysta". Większość respondentów opowiedziała się za utrzymaniem języka bez żadnych zmian i modyfikacji. Część osób, które nie zgodziły się z takim stanowiskiem, opuściła szeregi esperantystów. Było to ostateczne zwycięstwo nowego języka.

W Grodnie Ludwik Zamenhof nadal pracuje nad doskonaleniem esperanto. Kończy słownik i zbiór ćwiczeń i wydaje je drukiem¹¹. Jednocześnie nadal redaguje czasopismo „Esperantysta”. Jako redaktor naczelny i kierownik pisma wiele czasu poświęca na organizację prenumeraty i poszukiwanie środków pieniężnych. Nadal wiele tłumaczy, mając nadzieję, że kiedyś uda mu się wydać „Bibliotekę literatury światowej” w przekładzie na język esperanto. Również w Grodnie tłumaczy na esperanto i wydaje drukiem w 1894 roku „Hamleta” W. Szekspira, zamierza też przełożyć powieść „Marta” Elizy Orzeszkowej.

Niestety, działalność wydawnicza napotkała niespodziewane i poważne przeszkody. Za publikację w „Esperantystyce” artykułu Lwa Tołstoja „Wiara i rozważa” cenzura podjęła kroki przeciwko pismu i jego wydawcom¹². Departament Policji zabronił przywozu „Esperantysty” do Rosji, gdzie mieszkało prawie trzy czwarte jego prenumeratorów. Wydarzenia te stały się przyczyną zamknięcia pisma w 1895 roku.

Ludwik Zamenhof i jego rodzina przeżyli w Grodnie cztery lata. T. Wiśniewski podaje, że w sierpniu 1897 roku opuścili miasto¹³. Tymczasem wspomniana wyżej karta rejestracyjna lekarza podaje inną datę – 16 października 1897 roku. Fakt ten potwierdza również list, przesłany przez Zamenhofa do Wydziału Medycznego Urzędu Gubernialnego z 27 października: „Mam zaszczyt donieść, że opuściłem Grodno i przeprowadziłem się na stałe do Warszawy. Lekarz Łazarz Zamenhof”¹⁴.

Zamenhof nie zachował przyjemnych wspomnień z lat spędzonych w Grodnie. Główną przyczynę upatrywać można w tym, że nie udało mu się w znaczący sposób poprawić sytuacji materialnej swojej rodziny. W 1905 roku zanotował: „Grodno było tak biedne, że okulista żadną miarą nie zdołałby tam zwiększyć swych dochodów”¹⁵.

Mieszkańcy Grodna nie zapomnieli o pobycie Ludwika Zamenhofa w ich mieście, choć mieszkał on tutaj zaledwie kilka lat. Do dnia dzisiejszego trwa pamięć o jego działalności na rzecz

¹¹ T. Wiśniewski, *op. cit.*.

¹² U. Lins, *La Dangera Lingvo. Eldnonejo*, Progreso 1990, s. 24–28.

¹³ T. Wiśniewski, *op. cit.*.

¹⁴ PHA RB w Grodnie, sygn. 9/1/1502, k. 74, 149, 150.

¹⁵ T. Wiśniewski, *op. cit.*

miasta i mieszkańców. Od 1983 roku w Grodnie działa klub miłośników esperanto pod nazwą „Espero-Nadzieja”¹⁶. W 1985 roku Towarzystwo Naukowe Historyków Medycyny w Grodnie zorganizowało sesję jubileuszową z okazji 125-lecia urodzin Ludwika Zamenhofa. W domu nr 5 przy obecnej ulicy Kirowa, w którym niegdyś mieszkał razem z rodziną, w 1991 roku umieszczono tablicę pamiątkową. W latach 1991 i 1993 w Grodnie odbyły się międzynarodowe konferencje esperantystów.

---

¹⁶ A.P. Gostjew, Sz.W.W. Kronon, *op. cit.*